



## Tone Marolt

*Rojen je bil na Bledu v obrtniški družini leta 1946. Njegovi konjički so branje, raziskovanje krajevne zgodovine in ljubiteljsko igranje šaha.*

*Veliko lepih trenutkov in uric že od otroških let naprej doživlja v planinah in gorah. V zadnjih letih svoj čas namenja spoznavanju planinstva in njegove preteklosti. V iskanju presežnosti hodi po svetu "Per pedes apostolorum".*

# O MOŽU, KI GA JE VZELA VOJSKA BLAŽU JANU – TURŠ'ČU (1874–1915) V SPOMIN.

## UVOD

Leto 2014, ki ga je zaznamovala stoletnica izbruha Velike vojne, je minilo. Vojne, ki je poleg neštivilnih mrtvih in razdejanja, dotlej še nevidenega, povzročila propad treh cesarstev in otomanskega imperija – in ki je do temeljev preobrnila in pretresla dotedanji svet.

Tudi leto 2015 obeležuje stota obletnica dogodkov, ki so se vtisnili v naš kolektivni spomin. Zaznamovala ga je soška fronta in tudi padec trdnjave v daljni, večini Kranjcev neznani deželi, iz katere so v rusko ujetništvo odkorakale nepregledne trume branilcev Galicije.<sup>1</sup> Med njimi je bil tudi mož, ki mu ni bilo usojeno vrniti se domov. Maja 1915 se je vojna iz oddaljenih in neznanih krajev preselila tudi na prag slovenskih domačij.

Po koncu vojne je po samo dveh rodovih

.....  
1 Galicija (rusko – Galicija, poljsko – Halicz) je stara poljska pokrajina severno od Karpatov (vzhodna in zahodna Galicija), na severnem obronku Karpatov in Beskidov. Po prvi delitvi Poljske leta 1772 je bila razdeljena med Avstrijo, Prusijo in Rusijo. To stanje se je obdržalo do leta 1918. (V: Mala splošna enciklopedija, DZS, Lj. 1973).

zbledel ali popolnoma ugasnil spomin na padle prednike. Za njimi so ostale porumenele fotografije in pisma – tistih, ki so jih nosili v srcu in spominu, ni več med nami ... Spominjamo se mrtvih vojakov: »Gospod, obudi jih poslednji dan.«



Pr' Knak, malega travna 2015 (Tone Marolt)



## JANOV ROD

Janov rod in Jane najdemo že od starih časov posejane po gorjanskih vaseh – na Višelnici, v Spodnjih Gorjah in *Mevk'šu* (Mevkuž), kjer začenjamo našo pripoved. *Mevk'š*, vasica, ki se je zbrala okoli starodavne cerkvice sv. Miklavža, stare več kot 500 let, ni spadala pod blejsko gospostvo, ustanovo škofije iz Briksna, s katero je le-ta upravljala svojo posest. Bili so podložniki javorniškega gospostva, »ki ga tudi sicer srečamo po gorjanskih vaseh«. <sup>2</sup> Leta 1806 se je na kajži pr' Knak, Mevkuž, hišna št. 5, <sup>3</sup> rodil Simon Jahn – Šimen Jan – prednik blejskih Janov, o katerih bo tekla beseda.

S sončnih obronkov Mevk'ša, kjer še danes stoji Knakova kajža, se bomo zazrli dol do Blejskega jezera, na Mlino. Tam, kjer je bil nekoč v davnini na robu jezera kulturni prostor za darovanje bogovom, so v zavetju Straže prvi naseljenci postavili svoje selišče.

»Prostor ob izlivu jezera je bil za prednamce posebno, sveto mesto, kjer so med obredjem metali orožje v vodo. <sup>4</sup> O posebnem pomenu jezerskih voda na Mlinem je pričala tudi Marijina kapelica, ki je še do srede preteklega stoletja stala pred mostom čez Jezernico in označevala prastari sveti prostor.«

Tam, na začetku vasi je na bregu Jezernice stala ena od prvih koč. Gospodarji te hiše so se pogosto menjavali; o tem nam pričajo tudi ohranjene listine. Iz teh, preteklih časov se nam je ohranil star gorenjski pregovor, ki pravi: »Kajža – je večna rajža.«

Sredi 18. stoletja je pri tej hiši gospodaril A. Turčič, prišlek, ki je imel po vsej verjetnosti hrvaške korenine: *Nomen est omen*. Mož, ki je hiši zapustil tako močan odtis, a nam,

<sup>2</sup> Gornik, Fr., 1967, str. 22.

<sup>3</sup> Knak (nemško: Knaack ali tudi Knaak) se je verjetno pisal gospodar ob popisu iz leta 1770. V gorjanski govorici se izgovori Knak kot Knæk.

<sup>4</sup> Vidrih Perko, V., 2013, str. 10 (Najdbe bronastih mečev leta 2006 in 1966).

zanamcem ni zapustil svojega imena, na katerega so ga krstili.

Ali je bilita mož popotni rokodelc, ki je s svojim konjičem in orodjem za delom in zaslužkom hodil iz kraja v kraj, ali pa ga je v naše kraje s seboj privedel kateri od graščinskih ljudi? Ne vemo. Po popisu prebivalstva iz leta 1770 se je pri hiši obdržalo gospodarjevo ime, ki so ga pri kajži, Mlino, hišna št. 6, zapisovali kot vulgo *Turk* ali *Turčič*. V blejski govorici – Turš'č, ki je živo še dandanes. Takrat so kajži podelili tudi hišno številko in določili kraj (nem. *Ort*). <sup>5</sup> V tej hiši se je materi Jeri in očetu Mihi Zupančiču rodila edinka Nežica (*Agnes*). Ata Mihael je bil doma iz sosednje kajže pr' Primažku (*Primashik*), mati Jera je bila hči prvega Turš'ča in žene, ki ji ne vemo imena. Oba roditelja sta ji zgodaj umrla, nazadnje mati Jera, ko je bila Nežica stara le devet let. V materin spomin so še v dveh naslednjih rodovih dajali novorojenkam ime Jerica. Siroti Nežici je blejsko graščinsko sodišče določilo skrbnika. To je bil njen stric Jožef Zupančič, ki je takrat živel na sosednji Bohinjski Beli. Račune z njim so urejali nazadnje leta 1826. <sup>6</sup>

Neznano kdaj in kje sta se prvič videla mlinski deklíč, po imenu Neža in gorjanski fant, *Šimən* po imenu. Ali so se njune oči ujele na semnju na Mlinem ali sta skupaj poromala na otok, »v današnjih dnevih božjo pot Marije«? <sup>7</sup> Vnelo se je med njima – in zastavila bosta skupaj ...

Šimen Jan (1806–1885) in Neža Zupančič, (1808–1872) sta se vzela 25. novembra 1828. Šimen se je priženil na kajžo pr' Turš'č, Mlino (nem. *Seebach*), hišna št. 6, danes Mlinska cesta, hišna št. 2.

V zakonu se jima je rodilo več otrok in kot zadnji se je 31. januarja 1845 rodil Blaž. Bil je radoživ in korajžen fant, ki je hodil vasovat po blejskih vaseh. Zgodilo se je, kar

<sup>5</sup> Popisi prebivalstva so bili del upravnih reform cesarice Marije Terezije in Jožefa II.

<sup>6</sup> *Protokoll*, sestavljen julija 1826 na Blejskem gradu. Ana Marolt.

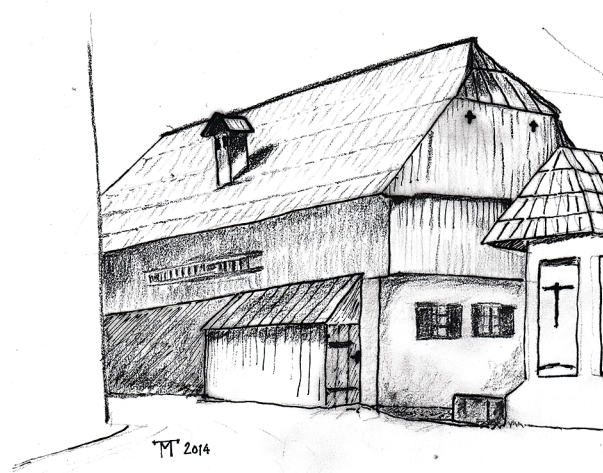
<sup>7</sup> Prešern, Fj 1965, str. 82.



se zaljubljenim vse prerado pripeti. *Nad sabo je imel fantovski greh*: leta 1870 mu je Mina Žumer, doma iz Zasipa, rodila sina, ki so mu dali ime Janez. Za Mino ni več maral – leta 1871 se je oženil z Marijo Mandelc, doma iz Zagoric št. 18. Njun prvi otrok je bila hči Marija, rojena leta 1872; sledili so ji Blaž, rojen leta 1874, leta 1876 in 1879 sta se rodili še Ivana in Jerica. Konec novembra 1879 je umrla mati Marija, leta 1881 ji je sledila dve leti stara Jerica. Oče Blaž je sedaj – v nuji – moral poskrbeti za svoje sirote in po pomoč se je odpravil v Zasip – k Žumrovim. Naprosil je Mino, mater svojega prvorojenca Janeza. Turščevi otroci so odrasčali ob mačehi Minci, ki je zanje lepo skrbela. Blaž, tretji moški potomec po vrsti, ki je nosil to ime, se je leta 1900 oženil z Ivano Plemelj, Mlino, hišna št. 16, doma z domačije pr' Kašarju.<sup>8</sup> Tedaj sta imela že 3-letno hči Ivano, ki se je rodila leta 1897. Tisti čas je Blaž *služil cesarju* – zato se nista mogla vzeti. Takrat so fantje – naborniki – tri leta vršili vojaško službo.



Turščevi: Mati Ivana, oče Blaž in hči Ivana (Janez – Janko Jan)



Pr' Turščo, Mlino okoli leta 1906 (Tone Marolt)

Leta 1906 je doma zastavil samostojno obrt in postal pooblaščen gorski vodnik. A vodenju se ni nikoli do konca *zapisal* – bilo je le postranski zaslužek. Sledilo je leto 1908, ki je

8 Danes Mlinska cesta št. 20

bilo za Blaža in Turščevo kajžo prelomno leto. Z očetom je sklenil izročilno pogodbo, prevzel domačijo in obveznosti.<sup>9</sup> Prevzete obveznosti iz izročilne pogodbe so znašale skupaj 4.520 kron. Najel je posojilo 5.000 kron in za zavarovanje kredita zastavil posest.

Otroci so se jima rojevali pozno. Po desetih letih od rojstva prvorojenke Ivane ji je leta 1907 sledila Francka, leta 1913 Ivan in zadnji se je 26. decembra 1914 rodil Blaž. Sledila so usodna leta, ki bodo zaznamovala Turščove in domačijo: Blaž je bil leta 1914 vpoklican v cesarsko vojsko in leta 1915 je odkorakal v rusko ujetništvo, od koder se ni več vrnil. Za domače so napočili hudi časi; pomanjkanje in bolezen, dolgovi, tožbe in razprodaja posesti v letih 1915, 1916 in 1917. Pri kajži je ostalo le bore malo zemlje in *partov*.<sup>10</sup>

9 Ana Marolt, družinski arhiv

10 *Part* je gorenjska narečna beseda za gozdno parcelo.



Mlinška godba: v sredi belolasi starosta Janez Žumer – Kašar (Srečo Vernig)

Mati Ivana, šibkega zdravja in od vsega hudega strta, je umrla 17. novembra 1917. Hči Ivana, ki je v tem letu dopolnila dvajset let, je postala skrbnica sestrici Francki in bratcema, Ivanu in Blažu.

Po vojni, 27. januarja 1919, se je Ivana omožila z Jožefom Paplerjem. Bila sta *krušna oče in mati* nedoletnim Turščevim otrokom. Zavzela sta se za sirote in preprečila takratni oblasti, da bi jih jima odvzele in oddale v sirotišnico ali v rejniške družine. *Turščova Johana in Joža* nista imela svojih otrok, bolehnata Ivana je umrla že leta 1958. Leta 1972 ji je sledil še Jožef.

Še beseda o Blaževem polbratu Janezu. Tudi Janez, *Johan* so ga klicali stari Mlinani, se je tako kot Blaž, oženil pri Kašarju. Vzel je Ivanino sestro, Rezko Plemelj. Od takrat je trajala ta tesna dvojna družinska in sorodniška vez. *Kašarjev Johan* je bil tesar in z Blažem sta *cimprala*<sup>11</sup> skupaj pri Turšču, kjer je na dvorišču stala tesarska uta.

.....  
11 *Cimperman/cimprati* je gorenjska narečna beseda za tesariti.

Janez Žumer – Kašar, je preživel obe svetovni vojni. Umrl je v visoki starosti leta 1956. V današnjih dneh je Kašarjeva kajža prešla v tuje roke in danes Johanovih potomcev ni več na Mlinem.

## TURŠČI – CIMPERMANI IN PLETNARJI

Na kajži Mlino št. 6 je bila pri hiši tesarska obrt, stara čez dvesto let. Pokrita uta in tesarska delavnica sta bili na domačem dvorišču, prav tam, kjer danes stoji hišica, Cesta svobode št. 41. Tesarska obrt je ugasnila po letu 1914, ko se zadnji gospodar ni več vrnil iz vojske.

Sredi 18. stoletja je na kajži gospodaril A. Turčič, ki je leta 1734 pozidal hišo v taki obliki, kot jo je ohranila še v današnje dni. Po vsej gotovosti je bil mojster tesar, v *hiši* je še danes dobro ohranjen lesen strop, kamor je njegova roka z dletom vsekala začetnici A T in letnico 1734.



Tram v stropu iz leta 1734 (Tone Marolt)

Tudi Šimen Jan, ki se je leta 1828 priženil na Turš'čevo kajžo, je bil tesar. Ohranila se je njegova davčna knjižica, iz katere lahko razberemo, da leta 1868 ni imel starega dolga in da so mu za leto 1869 odmerili 3 goldinarje in 22 krajcarjev dajatev. Glasila se je na Simon Jahn *vulgo Turk*.<sup>12</sup>

Kako je izgledala starožitna vasica Mlino v preteklosti? Na Mlinem in v Zazer<sup>13</sup> je bila že konec srednjega veka zemljiška posest zelo razdrobljena. To stanje se je preneslo tudi v 18. stoletje.<sup>14</sup> Večina grajskih in proštijških kajž (proštije otoške cerkve) je imela malo plodne zemlje za obdelovanje. Mlinsko polje je bilo premajhno za vse potrebe. Znano je, da so imeli Mlinani še do nedavnega zemljišča tudi na Kupljeniku in na Jaršah. Zaradi te 'prikrajšanosti' so upravitelji graščine podelili štirinajstim kajžam pravico do prevozov po jezeru in na kopnem. Gospodarji s teh kajž so imeli pravico prevažati ljudi s čolni in kočijami. Ena prvih od teh kajž je bila tudi *Turš'čova kajža*, pri kateri je bila še do leta 1948 'živa' ta stara služnostna pravica. Potreba po prevozu na otok se je pojavila od

12 Hrani jo Janez – Janko Jan, Bled.

13 Mlino in Zazer skupaj tvorita vas Mlino.

14 »Tako je imela blejska graščina leta 1754 na Mlinem eno kmetijo in štirinajst kajž, v Zazer pa devet kajž. Otoška proštija je imela na Mlinem šest kmetij in pet kajž, v Zazer pa pet kmetov in šest kajžarjev. Proštijske kmetije na Mlinem so bile majhne – plačevale so toliko davka kot drugod boljše kajže.« V: Gornik, F., 1967, str. 15.

zgraditve svetišča na otoku in od takrat, ko so začeli verni ljudje množično romati na božjepotni otok. Zapis o podelitvi teh pravic se nahaja v urbarjih iz tistega časa. *Od pamtiveka – pravimo danes* – so imeli vaščani z Mlina in Zazera na Blejskem jezeru, na vodi in obali, stare služnostne pravice. Bile so: vknjižene (na določeni parceli) in nevknjižene predmetne pravice, očitne in tudi znane (iz preteklosti) in tudi priposestovane pravice. Za zgodovinski spomin jih nekaj naštejmo: pravica do zajemanja vode v korist parcele št. (...), pravica do kopanja v vodi, pravica do priveza za čoln in pravica vožnje s čolni po jezeru in na otok, pravica prevažanja ljudi s kočijami in tudi pravica napajati živino v jezeru in Jezernici.

Te pravice so bile nazadnje aktualne leta 1935, ko je na sodišču potekal stečajni postopek nad premoženjem hotelirja in posestnika Ivana Kenda in njegove žene Marije. Prodajalo se je Blejsko jezero z Grajsko kopeljo (današnje Grajsko kopališče) vred.<sup>15</sup>

Te pravice niso bile vedno *zastonj*. Od sredine 19. stoletja, ko sta se graščina in jezero prodajali takratnim kapitalistom, so morali čolnarji za uporabo jezera lastnikom plačevati dajatev.

Tako je leta 1894 Blaž Jan plačal 2 goldinarja zastopniku lastnika, *blejskega graščaka*, Adolfa Muhra.<sup>16</sup> Leta 1911 so se združeni pletnarji, bilo jih je 14, pravdali glede privezov na jezerski obali z njegovim dedičem – naslednikom Juliusom Muhrom.

Turš'čev privez – *vadiše*<sup>17</sup> – je bil nasproti domačije, pri mostu – tam, kjer danes z obale vodijo stopnice do jezera. Pletno so imeli do leta 1948, nazadnje je z njo vozil Blaž Jan (1914–2001).

15 Sklep I 702/33-144, Okrajno sodišče Radovljica, 12. IX. 1935.

16 Plačilni nalog z dne 2. 8. 1894, Ana Marolt, družinski arhiv.

17 Ladjišče – pristan za pletne.



Služnostne pravice na jezeru je po koncu druge svetovne vojne odpravila nova, *ljudska oblast*.

Stoletno ljudsko ustno izročilo (predali so ga stari pletnarji), ki je živo še danes,<sup>18</sup> ve povedati, da sta okoli leta 1902 prvo pletno skupaj zgradila Blaž Jan – *Turšč* in njegov sosed, Anton Zupan – *Ksel*. Do takrat so prevažali romarje na otok z ladjami, ki so imele kljun odrezan, podobne so bile *ledenicam*<sup>19</sup> in so naložile več kot 20 oseb. Na eni prvih fotografij pletne iz leta 1883, oskrbnik dvorca kneza Windisch-Graetza, vesla na pletni s cesarjem Francem Jožefom I. in njegovim spremstvom. Cesarja so spremljali: gostitelja knez Ernst in soproga, princesa Kamilla von Oettingen-Spielberg in baron Jožef Schwegel. »Leto 1883 je bilo leto praznovanja 600-letnice združitve Kranjske s habsburškimi dednimi deželami. Kranjsko je obiskal cesar in imel sem čast (baron Josef Schwegel), da sem se v Ljubljani udeležil sprejema v njegovo čast. 16. julija 1883 je cesar obiskal Bled. Generalni adjutant mi je sporočil cesarjevo posebno navodilo, naj vodim in nadzorujem cesarjev obisk Bleda.«<sup>20</sup>



Cesar Franc Jožef I., Bled leta 1883  
(Stanko Černe, Bled)

Verjetno so to ladjo za kneza Windisch-Graetza izdelali na Koroškem. Ta stara pletna, za katero kronist B. Benedik navaja,

.....

18 Anton Zupan – Ksel, Mlino.

19 Ledenica je vrsta čolna s ploskim dnom; kljun in krma sta privzdignjena. Strokovni izraz za pletno, ki ima plitev ugrez, je *plitvica*.

20 Schwegel, 2004.

da je »sodila v inventar starega gradu« (dvorca na Mlinem), se je ohranila še po prvi vojni, ko so jo obnovili v ladjedelnici v Beogradu. »Po drugi svetovni vojni o njej ni več sledu.«<sup>21</sup> Bila je prednica današnjih blejskih pleten – po vsej gotovosti je *Turšču in Kselu* služila za model pri izdelavi prve domače pletne. Ta redka, če ne edina slika cesarja na Blejskem jezeru, se je ohranila pri rodbini Janeza Černeta. Komornik Janez Černe (1870–1934) je bil več kot trideset let v službi pri knezih Windisch-Graetzih.<sup>22</sup>

Blaž je v šolo hodil v Grad, kjer je pri farni cerkvi že od leta 1842 stala blejska šola,<sup>23</sup> ki jo je dala zgraditi Cerkev. Pouk je bil slovenski in nemški, takrat je veljala že splošna šolska obveznost. Naučil se je dobro pisati in računati. Tesarske obrti se je po vsej gotovosti priučil doma pri očetu; oba fanta – polbrata Blaž in Janez sta skupaj pomagala in se učila tesarske obrti pri očetu.

Leta 1906 je prijavil samostojno obrt<sup>24</sup> in se nezgodno zavaroval pri Delavski zavarovalnici v Trstu. Plačeval je 4 krone in 39 krajcarjev zavarovalne premije. Za leto 1906 je bil obdavčen za 5 kron davka, z ozirom na pričetek obratovanja in odbitek je moral poravnati le 1,09 krone davščin. Tudi za leto 1907 so mu odmerili 5 kron davka, po odbitku 70 krajcarjev, je bil dolžan plačati 4 krone in 30 krajcarjev davščin.<sup>25</sup> Po očetovi smrti in že poprej je bil Janez *Johan Žumer* njegov prvi pomočnik.

Prav v desetletju pred prvo svetovno vojno mu je tesarska obrt najbolj 'nesla'. Zato je po letu 1908 skoraj prenehal voditi turiste v planine. Več sta mu *urgli obrt in pletna* kot pa čakanje na turiste. Da so mu posli cveteli, je razvidno iz njegovega delovodnika,

.....

21 Benedik, B., 1993, str. 77.

22 Vnuk Stanko Černe, Bled.

23 V stavbi je bil pred 2. svet. vojno katoliški Prosvetni dom, po vojni pa dolga leta Kino Bled.

24 Obratno naznanilo z dne 26. oktobra 1906.

25 Plačilni nalog z dne 16. marca 1907, Davčni urad Radovljica.



*Tje na otòk, z valovami obdani; v današnjih dnevih božjo pot Marije. (Polde Kolman)*

knjižice, v katero si je zapisoval naročnike in dela, ki jih je opravil zanje. V letih 1907–1908 je polna vpisov večjih del: tako sta npr. s Kašarjem izdelala 12 čolnov za vožnjo po Ljubljani. Tudi za Riklija je izdeloval čolne in vesla, sosedom na vasi je pokrival strehe in postavljajl drvarnice in ute. Zaradi obsežnih naročil je opustil vodenje turistov v Bohinj, Karavanke in na Triglav. Preveč se je zamudil z njimi. Gospodarski uspeh ga je *postavil na noge* in čez dve leti, leta 1908 je z očetom sklenil izročilno pogodbo za domačo kajžo, izročnina je bila 5.000 kron, od tega je bilo za 4.520 kron prevzetih dolžnosti. Zaradi poplačila teh obveznosti je zelo zadolžil domačijo. Za posojilo v višini 5.000 kron je zastavil posest in čez sedem let (1915) je to dejanje povzročilo težke posledice za domačo kajžo. Tisti časi so bili tudi leta družinske sreče – po desetih letih so se mu rodili še trije otroci. Te, *srečne čase je pretrgala vojska*, za katero so vsi upali, da bo kratka. Tja *do božiča – jo bo že konec ...*

Blaž je še v prvih mesecih vojne ženo Ivano povpraševal, kaj se doma dogaja. Zanimalo

ga je, ali vaščani, s katerimi se je zmenil za delo, kaj sitnarijo. Naročal ji je, kaj ima doma pomočnik Kašar še za postoriti. In: *»Ali je bilo ob malem šmarnu kaj smāna in kdo je vozil ladjo«?*

Na mali šmaren je bil na Mlinem od srednjega veka naprej vaški sejem – 'smān'. Po vasi in okoli starodavne kapelice so postavili štante in obiskovalcev in romarjev se je trlo. Čolnarji so že od ranega jutra vozili na otok, s katerega se je slišalo slovesno zvonjenje. Po jezeru se je s pleten razlegalo ubrano petje nabožnih pesmi. Tradicija se je obdržala vse do druge svetovne vojne, ko so kapelico, zaradi širitve ceste, porušili Nemci. Po koncu vojne *smāna* niso več prirejali in po letu 1948 je oblast romanja na božjepotni otok in bogoslužje za dolgo vrsto let prepovedala.



Vodniška knjižica Slovenskega planinskega društva (Janez – Janko Jan)

## S TURISTI V PLANINE

Kdaj je Blaž začel voditi turiste v hribe? Z veliko gotovosti lahko zapišemo, da že pred letom 1900, ko je radovljiška podružnica Slovenskega planinskega društva (SPD) odprla prve kočje pod Triglavom. Prav verjetno je, da so ga s seboj na ture za nošnjo in pomoč jemali takratni mlinski in blejski vodniki; Anton Vovk – Šimnovč, Anton Papler ali Valentin Plemelj – Kupč (tudi p. d. Bavant).

Med prvimi vodniki se je pridružil SPD. Osrednji odbor SPD je v marcu leta 1906 pripravil v Ljubljani vodniški tečaj, ki se ga je udeležilo 20 fantov in mož z visoke Gorenjske, in iz Luč in Stahovice. Med njimi sta bila tudi Blaž Jan in Jožef Zima – Klemenček iz Radovne.

»Osrednje društvo je preskrbelo brezplačno hrano in stanovanje in povrnilo potne

stroške. Vsi tečajniki so dobili spričevala o sposobnosti, s katerimi so vložili pri pristojni oblasti prošnje za pooblastitev za službo gorskega vodnika. Učna komisija se je čudila razumnosti in spretnosti krepkih učencev, ki bodo v ponos društvu.«<sup>26</sup>

Cesarsko kraljevo okrajno glavarstvo v



Orožnova koča (Fototeka SPM, Gornjesavski muzej Jesenice)

26 Lovšin, dr. E., 1961, str. 294–295.



Radovljici je Blažu Janu dne 17. julija 1906 izdalo vodniško knjižico. Stala ga je 2 kroni cesarskih kolekov za izdano listino.<sup>27</sup> Vsebovala je dve prilogi: *Tarifo za vodniško plačilo* in *Red za gorske vodnike*.

*Red za gorske vodnike za Vojvodino Kranjsko* je bil priložen v treh jezikih; nemškem, slovenskem in francoskem. Spričevala o znanju in zadržanju gorskega vodnika so vsebovala letne preglede (kontrole) c. kr. Okrajnega glavarstva in planinskega društva, v katerem je bil vodnik registriran.

Zapise o opravljenih turah in obnašanju vodnika, pohvale, priporočila in tudi graje so vpisovali klienti sami. Spričevalo je imelo oštevilčene liste.

Bohinjska železnica, ki so jo slovesno odprli na začetku poletja 1906, je takoj dala nov zagon blejskemu turizmu. Že čez en mesec je naš oblastveno pooblaščen vodnik začel voditi prve turiste. Bil je na 'razpolago' Petranovim gostom in vodil je v petek in svetek. Po večini so bili to petični tujci, letoviščarji, ki so se nastanili v slovečem hotelu Petran na Mlinem.

Oglejmo si, kako so se v tistih časih odpravili na izlet v bohinjske planine? Na turo so se odpravili od Petrana, ob jezeru pripešali na ŽP Bled–Jezero in se s hlaponom odpeljali do Bohinjske Bistrice. Od tam so se čez senožeti povzpeli do Malnarjeve koče ali pa so se ustavili pri Orožnovi koči na planini Lisec, ki jo je SPD zgradilo že leta 1894. Tam so se okrepčali in nato z vodnikom splezali na vrh Črne prsti, ki se je od koče že videl. Nekateri od njih so bili pravi hribolazci in so za sestop izbrali Podbrdo. To so zapisali tudi v vodniški knjižici: *Abstieg nach Podbrdo*.

Preberimo si opis pohvale imenitnih klientov z ene prvih tur. Zapisano 6. septembra 1906: »*Ihre vollste Zufriedenheit für die treffliche Führung des Führers Jan an den Črna prst.*»<sup>28</sup> Dva nečitljiva podpisa in še (baron) plemeniti Bruno Freiherr von Albori.

.....  
27 Hrani jo Janez – Janko Jan, vnuk B. Jana.

28 Izrazili so: »Polno zadovoljstvo za primerno vodenje vodnika Jana na Črno Prst.«



Koča Marije Terezije na Prodih pod Triglavom (Fototeka SPM, Gornjesavski muzej Jesenice)

Vodniške knjižice slovenskih vodnikov sta pregledovala vodilna člana SPD:

»1. maja 1907 vod. knjižico pregledali in v redu našli: za SPD načelnik Fr. Orožen in tajnik Jos. Hauptman.

Vodniško knjigo potrdijo tudi na c. kr. okr. glavarstvu v Radovljici: *Gesehen!* In udarijo žig.«

3. julija 1907 je vodil prvo turo na Begunjščico. Z njim je bil сосед, trgovec Dragotin Repe, ki ga je zelo pohvalil. Zapisal je, da ga je vodil tako spretno, da sta na 50 korakov oddaljenosti videla 25 divjih kozlov (to so bili gamsi, ki so se takrat še v številnih tropih pasli v Karavankah). Tudi rože sta nabrala: *Dobili smo planike in črnule*, (op. a. najbrž so bile to murke). Tarifa za vodenje na Begunjščico v enem dnevu in nazaj je veljala štiri srebrne krone.

Sledi kratek zapis edine in nedatirane triglavske ture, ki jo je vodil iz Bohinja: »*Od hotel Zlatoroga do Triglavsee Hutte smo rabili 3 ½ ure. Pot zelo lepa. Prvi jezери pri koči. Koča s postrežbo. 5 ur do Marija Terezija koče, pol ure počitka, skupno 5 ½ ur. Od Marija Terezija koče do Kredarice ¾ ure.*»<sup>29</sup>

Od leta 1909 naprej – vse do leta 1912 – je vodil zelo poredko. Le po eno ali dve turi na Babji zob. Zadnja in edina tura je bila 9. 8.

.....  
29 Triglavsee Hütte je Koča pri Sedmerih jezerih, Maria-Theresia Hütte je današnji Dom Planika.



1912, ko je *peljal* letoviščarje z Dunaja na Babji zob in v Jamo pod Babjim zobom. Vodniško knjigo je še naprej vestno dajal pregledovati, a vodil ni več. Tista leta je imel doma veliko dela – cvetela mu je tesarska obrt. Smemo domnevati, da ga je še za te kratke ture na Babji zob *naprosil* sosed, hotelir Miha Černe – Petran.

V njegovi zapuščini se je ohranil tudi priročni zemljevid (na platnu) Vojvodine Kranjske v merilu 1: 300.000. Na karti se vidi, da je takrat Gorenjska segala na zahodu do Bele Peči in skoraj do Trbiža, ki sta danes del italijanske države. Podarili so mu ga hvaležni turisti, ki jih je varno vodil v planine.

## NA VOJSKO POJDEMO!

Sarajevo, 28. junija 1914. Usodni streli so dali povod za prvo svetovno vojno ...

V naslednjih dneh in tednih so preprosti ljudje ugibali, kaj se bo zgodilo. Kako je bilo pri nas doma?

Janez Oblak, ki je bil župnik na Bledu (1896–1933), je razpoloženje v župniji opisal kot »šok«. Petega julija so župljane povabili k molitveni uri za »pokoj duše Franca Ferdinanda« v čast sv. Srca Jezusovega. /.../ Verniki, ki so prišli v velikem številu so molili rožni venec.<sup>30</sup>

»Zdelo se je, da je ves svet prežet od nevidne tesnobe,« je zapisal kronist.<sup>31</sup> Ugibanj je bilo konec v nedeljo 26. julija, ko so po vseh krajih občinski sli po maši prebrali odlok o mobilizaciji. Uradno se je mobilizacija začela dan kasneje, 27. julija 1914. Prve mobilizirance so začeli s posebnimi vlaki prevažati na zbirna mesta: Celovec, Ljubljano itn. Možje in fantje, ki so odhajali v vojsko, so domače in dekleta tolažili z besedami: »Do božiča bomo že nazaj ...«

30 Navedeno v Pavlina Bobič, Vojna in vera. Katoliška cerkev na Slovenskem 1914–1918, Celjska Mohorjeva družba, Celje 2014, 26–27.

31 Prav tam, 27.

»Toda vojna se ni končala do trenutka, ko so prvi jesenski listi padli na tla. Njena najhujša ujma je šele prihajala in z njo novi izzivi /.../ – tudi za ljudstvo, za katero se je stiska v vročih dneh julija 1914 šele začnala.«<sup>32</sup>

Mladi fantje, okrašeni s pušeljci, so peli, ko so odhajali, saj so odhod vlaka pričakali v gostilnah.

Dekleta in žene so ihte, ko so se poslavljale od svojih dragih, duhovniki so jih blagoslavliali.

Blaž Jan je bil pripadnik črnovojniške topniške enote št. 8/3. V črnovojniških polkih so služili starejši in fizično manj sposobni soldatje – ob začetku vojne je bil star 40 let in tri mesece. Na vojsko je odšel že prvi dan mobilizacije.

Uradni naziv njegove vojaške formacije je bil *K. u. K. Landsturm-Artilleriabteilung No. 8/3.*

»Neke noči je potrkalo na okno domače hiše. Bil je ata Blaž.«<sup>33</sup>

»Prišel je jemat slovo« od žene Ivane in otročičev. Slutnja zadnjega slovesa ga je še poslednjič privedla na domači prag. Objel je ženo, ki je pod srcem nosila njuno zadnje dete, pobožal speče otroke in odhitel nazaj. Čez par dni je domov pisal vojaško dopisnico *Feldpostkarte*: »*Dam vediti, da smo se danes (op. a. 3. 8.) opoldan preselili iz kasarne v cerkev sv. Jožefa. Nocoj bomo spali v cerkvi. /.../ Človek ne more mislit, koliko nas je.*«<sup>34</sup>

4. 8. so jih prepeljali v Gradec (Graz), kjer je bilo zborna mesto kranjskih in štajerskih polkov.<sup>35</sup>

32 Prav tam, 52.

33 Po spominih Rantove mame Franke: hči Magdalena por. Čelik, jeseni 2014.

34 Cerkev sv. Jožefa je bila takrat v izgradnji.

35 »Slovensko ozemlje v okviru cesarske Avstrije je, glede vojaških vprašanj, sodilo v 3. graški korpus. Ta korpus je bil poslan na rusko bojišče v Galicijo – tja so bili poslani vsi slovenski polki. 12. avgusta so iz Gradca slovenski polki odhajali v vojno in že v prvih bojih konec avgusta 1914 so bili vsi slovenski polki skupaj s 3. korpusom dobesedno razbiti. 17. pešpolk, Kranjski Janezi, je v bojih z Rusi 26. avgusta izgubil okoli 50 % moštva.« Švajncer, J., 1992, str. 108.



Domačim na Mlino je prispela kartica z žigom GRAZ 12. VIII. 14, v kateri sporoča, da gredo na fronto v Galicijo. Proti Rusom.

Njegovo enoto, črnovojniški artilerijski oddelek, so poslali kot okrepitev v veliko trdnjavo Przemyśl na reki San v Galiciji. Do 15. septembra je bilo v trdnjavi tudi poveljniško mesto avstro-ogrskega vrhovnega štaba.<sup>36</sup> Trdnjava Przemyśl je bila fortifikacijski sistem dvanajstih trdnjav okoli mesta Przemyśl, ki je bil v posesti Avstro-Ogrske od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne. Do leta 1910 so zgradili še 28 trdnjav in pehotne fortifikacije (utrjeni rovi s poljskim topništvom). Garnizija je štela do 120.000 vojakov, ki so razpolagali z 900 topovi in 14.000 konji. Poveljstvo je imelo tudi brezžičen telegraf za zvezo z generalštabom in več letal za izvidniške polete in pošto. Ob izbruhu vojne pa je imela le pet pohodnih bataljonov, artilerijo, topničarje in saperje. 2. avgusta so pričeli z utrjevalnimi deli in do 4. septembra so evakuirali večino civilnega prebivalstva. Točno število posadke med obleganjem ni znano, ocenjujejo, da jih je bilo manj kot sto tisoč.

Istočasno kot naš mož je v Przemyślu služil Notranjec, Aleksander Ličan, doma iz Ilirske Bistrice. Bil je pripadnik črnovojniške delavske formacije št. 5/3. Moža se nista poznala. Po koncu vojne je napisal spomine na svojo odisejado.<sup>37</sup> (op. a. pod oznako AL bom citiral njegove opise dogajanja v trdnjavi).

Iz ohranjene pošte ne moremo razbrati, kdaj je prispel v trdnjavo; domov je konec avgusta prispela kartica z žigom PRZEMYŚL – 21. VIII. 14. Opisal ji je razmere in se ji tudi pritožil:

*»Ljuba moja žena, prosim te, nikar me ne pozabi. Težko se mi zdi, da drugi dobijo dosti pisem in kart ali žalibog jaz pa*

<sup>36</sup> Trdnjava Przemyśl Vir: <https://wikipedia.org/w/index.php?oldid=4017737> Sodelavci: Klemen Kocjancic.

<sup>37</sup> Aleksander Ličan: *Spomini iz Sibirije. Dogodki slovenskega vojaka – ujetnika v svetovni vojni*, Ljubljana 1936, Ilirska Bistrica 2006<sup>2</sup>



Fort I Salis Soglio leta 1915 (Wikipedia)

*pričakujem dan za dnem pa nič ... Kako se imate doma, ali ste vsi zdravi, kaj dela fantek in kaj Francka in kaj Johanca? Strašno mi je dolgčas med temi Poljaki in – judi so grozovito nemaren folk ... Ni za povedati, kako je pri nas« ... in pripiše: »Še en srčni pozdrav od vašega nepozabnega ata. Zbogom. Noč imamo eno uro prej, dan pa tudi.« Pripisal je tudi naslov: K. K. Landsturmartileriabteilung No. 8/3 Festungskommando Przemyśl in Galizien.*

V pismu, ki je sledilo, obširno popisuje, v kakšnih razmerah živi: *»/.../ Tukaj je vse strašno drago in umazano, da ni moč popisati /.../ tisti nagravžni judi imajo vse v rokah – kruha je za 30 kr. toliko kot pri nas za 10 in še tisti je slab. Komisa pa tukaj neč ne fašemo, moramo vsega kupiti /.../ Včeraj sem si pral srajco in štumfe /.../ kam smo prišli...«* Sprašuje: *»Ali je Kselov Tonej povedal, kdaj hoče imeti streho ... naj jo tudi Kašar naredi, saj bo dobro zaslužil ... Pek mi je obljubil, da mi bo dal nekaj starih dil za našo streho. Na Minco sem tudi pisal. Ali je dobila? Takrat bo vesel dan, ko se*

*bode zaslišal glas: Urlaub! Ko bi bili enkrat na Dunaju, potem bomo že doma. Draga moja žena, piši mi ...»<sup>38</sup>*

31. avgusta ji piše, da je bil zelo vesel njenih dveh pisem, ki jih je prejel 30. avgusta. In dodaja: »Nimam nobenega drugega kakor tebe.« Naroča ji, kaj je doma še za postoriti.

V torek 1. septembra ji sporoča, da ni dobil denarja, ki mu ga je poslala; naroča ji, da naj mu takoj odpiše, da bo uredil. Vprašuje – ali ste zdravi? In odgovarja: »Hvala bogu, jaz sem še kar zdrav.« Naročil ji je pozdrave za sosede in Kašarja. To je bil njegov polbrat Janez, *Johan Žumer*, ki se je priženil h Kašarju; Turščevim so Kašarjevi pomagali pri delu na polju in v gozdu.

Po hudih porazih – debaklu avstrijskih sil – je umik poražene vojske opisal očividec: »Po mestu so krožile razne novice. Rusi beže. Naša vojska je že prekoračila rusko

mejo. A prav kmalu je bilo veselja konec. Kar celi polki so bežali skozi P. v Karpate. Vsi zamazani, razdrapani, lačni, do kolen v blatu, bolj smrti kakor človeku podobni, so se gnetli skozi mesto. Grozno je bilo gledati ta uničujoči umik, ki je trajal kakih osem dni ...« (AL)

Blaž ji 11. septembra piše, da je dobil težko pričakovano pismo (pisala mu je, da mu je poslala 10 kron). Pa jih še ni dobil ... Ponovno jo prosi: »Pošlji mi 10 K, da ne bom tako revščino trpel tukaj ... Te prosim takoj, če ti je mogoče, naredi rekomandirano pismo in deni notri denar in namesto mark pride občinski pečat na zaprto pismo ... Pišite, kako je bilo na mali šmaren, ali ste kaj pridno vozili na jezer, kdo je vozil z ladjo, ali je bilo kaj smena? Kako ste se imeli doma, sem zelo radoveden in kakšno vreme imate /.../ tukaj je lepo vreme /.../ piši mi, kako je s poljem ali kdo kaj pomaga /.../ Kašarju sem pisal in ga



Dunajska ilustrirana revija *Der Weltkrieg* 1914–1915, *Bilder vom Kriegsschauplatze*. (Beno Bregant)

.....  
38 Nem.: *Urlaub* – dopust; B. Jan zaradi razmer v oblegani trdnjavi Przemyśl nikoli ni prišel domov na dopust. Prav zaradi tega ni ohranjene nobene njegove fotografije v vojaški suknji.

tudi poprosil, kar more, naj vam pomaga in Peko sem tudi pisal ...» Piše ji še, naj zaprosi za pomoč, gre naj na županstvo in zahteva, če ne – naj jih naznani na okrajno glavarstvo;



boljše bo, da gre sama prosit – drugim so že dvakrat dali ...

V soboto 12. septembra je ponovno prejel njeno pismo in takoj ji odgovarja: *»Se ti lepo zahvalim za pismo, ki sem ga prejel danes /.../ sem ga bil zelo vesel in ko sem ga prebral, sem bil žalosten in tud jezen, ki mi pišeš da nisi dobiva nobene podpore ... jo moraš dobiti, pojdi na županstvo in takoj zahtevaj, ali misli naš župan, da boste šli živi u zemljo. Pojdi h župniku in mu povej razmere.«*

Okrajna komisija za preživljanje v Radovljici je 26. avgusta 1914 določila preživnino za: *Johanna Jan, Seebach št. 6*, in sicer za vsak dan 1K in 40 kr. (eno krono in 40 krajcarjev) začeni od 27. 7. 1914. Izplačevala se je 1. in 16. v mesecu v obrokih in na roke. Zakonski ženi je na dan pripadalo 70 kr. in zakonitim naslednikom (otroci iz zakona) tudi po 70 kr. na dan.<sup>39</sup> Nezakonski otroci in njihove matere niso dobivale nobene podpore!

16. septembra (ruske armade so že sklenile obroč) Blaž piše iz oblegane trdnjave:<sup>40</sup> *»/.../ in vam dam vediti, da smo se zopet pomaknili 3 rove po poti nazaj /.../ in bivamo v podzemskih jamah in jarkih kakor jazbec in medvedi /.../ nestrpno pričakujemo sovražnika pri naših topovih, da ga mogoče premagamo /.../ pričakujemo božjega blagoslova in tudi zmago našega orožja ...«*

Iz zapisanega lahko razberemo, da se je bojeval v okopih proti ruski pehoti in da so se pred napredujočimi Rusi umaknili kar za tri rove nazaj! 17. septembra 1914 so ruske armade okrepile obleganje in obstreljevanje mesta – trdnjave, ki je bilo do 26. septembra popolnoma obkoljeno. Rusi so Avstrijcem 2. oktobra ponudili častno predajo, ki pa je bila zavrnjena.

Iz oblegane trdnjave piše nedatirano kartico. Pozdravlja ljubo ženo in otročiče. In sprašuje: *»Ali ste zdravi – upam da ste /.../ Bog daj /.../ jaz hvala bogu sem /.../ Kugle nam frčijo*

.....  
39 1 Krona se je delila na 100 krajcarjev (kr.), krajcarju pravimo tudi vinar.

40 Vojno pošto so z letali prevažali v zaledje, od koder je preko Dunaja prispela na Kranjsko.

*vsaki dan, mi jih tudi dobro pošilamo iz kanonov na sovražnika. Bog daj kmalu rešitve in zmago /.../ Zakaj mi neč ne pišete. Vas lepo pozdravim use doma.«*

Rusi so po zavrnitvi častne predaje v nekaj dneh še povečali topovsko obstreljevanje in 7. oktobra ob 3. uri zjutraj so krenili v splošni pehotni napad. V več zaporednih naskokih so izgubili okoli 10.000 vojakov (3–4.000 padlih). Obleganje pa je bilo 9. oktobra tudi začasno prekinjeno, ko so prispele avstrijske odrešilne sile. Ker pa so bile prešibke za ogromno rusko premoč v moštvu in orožju, so uspele le ponovno oskrbeti oblegano trdnjavo. Kartica z 18. oktobra opisuje stisko: *»Bog daj kmalu na svidenje, pozdrav vsem domačim ... Ljuba moja žena, prosim te, piši mi vse natanko, kako se imate. Kako bi ti rad pomagal, pa meni moči ni ...«* (Vojaki so trpeli hudo pomanjkanje – zato prosi) *»Pošlji 1 l špirita, en hlebček kruha in 1 klobaso /.../ špirit bo proti bolezni /.../ bom zelo težko pričakoval tvoje pismo /.../ lahko noč ob pol 4. uri zjutraj – poljubi moje otročičke ...«*

Pred Vsemi svetimi je pisal Blaž ženi dolgo pismo. Upanje na skorajšnjo rešitev ali dopust je minilo: *»Draga moja preljuba žena /.../ vdajmo se v božjo voljo /.../ bog bo dal, da bo vse minilo in ljuba Marija – naša mati in soseda nas ja ne bo zapustila /.../ Molim vsak dan za nas in za srečno povrnitev nazaj k vam /.../ Imam revmatizem in zelo bolno nogo, nisem mogel nič hoditi /.../ Zmatrani smo zadosti /.../ to ni mala reč v lužah v vodi biti /.../ Nimamo nobenega človeka, da bi se kaj zmenil za nas – rešit nas stare reveže /.../ da bo le Rus enkrat premagan ...«*

Na Vernih duš dan mu je žena Ivana odpisala; pismo se je hitro vrnilo nazaj na Bled z žigom vojne pošte: *WEGEN KRIEGSLAGE unbestellbar – zurück*,<sup>41</sup> pod srcem je nosila otroka, ki se je rodil dan po božiču leta 1914. Dala mu je ime Blaž in nikoli ne bo videl svojega očeta.

.....  
41 Nem.: »Zaradi vojnega položaja ni možna dostava – nazaj.«



Minila sta božič in novo leto in minil je 3. februar, ko goduje sv. Blaž. Na god sv. Blaža so Mlinani po ledu hodili na otok k sveti maši. Domači pri Turš'ču in Kašarju, sosedi in prijatelji, so se v pogovoru in molitvi spominjali nesrečnega Blaža v vojski.

Rusi so do 4. novembra pregnali avstrijske čete in ponovno vzpostavili obroč okoli trdnjave. »Začelo se je varčevati na vseh koncih in krajih. Porcije so bile vsak dan manjše. Vojaštvo je zaradi pomanjkanja hrane pričelo hirati. Širile so se razne nalezljive bolezni. Kmalu ni bilo ne psa ne mačke na ulici, ker je izstradano vojaštvo pobilo in pojedlo vse, kar mu je prišlo pod roke. Celo mrhovino so izkopavali in jedli.« (AL)

Obleganje je trajalo še nadaljnjih pet mesecev – bilo je le manjši del mogočne fronte v bitki za Galicijo, ki se je razvila od konca avgusta do zadnjih dni septembra. Po hudih porazih in izgubah so se avstro-ogrske armade umaknile za reko San. V januarju leta 1915 so združene nemško-avstrijske sile začele t. i. Karpatske operacije, v katerih je bil sekundarni cilj tudi deblokada trdnjave Przemyśl. Tej avstro-nemški ofenzivi, v kateri je sodeloval tudi general Svetozar Borojevič, je sledila ruska protiofenziva in huda zima s snežnimi meteži in mrazom.

Sledilo je več neuspešnih poskusov preboja blokade. Zaradi pomanjkanja hrane so branilci oblegane trdnjave do spomladi leta 1915 poklali 13.000 konj. Do 14. marca je bil zunanji obroč uničen ali v ruskih rokah. Poveljnik garnizije, general Kusmanek, je – da se reši vojaška čast – 19. marca ukazal izpad iz trdnjave. Branilci so bili odbiti in so se po hudih izgubah umaknili nazaj v trdnjavske rove in kazemate. Sledilo je uničevanje vojaškega materiala, dokumentov, streliva in artilerije, ki je trajalo tri dni. Trdnjava se je 22. marca vdala ruski 11. armadi pod poveljstvom generala Selivanova. Agonijo zadnjih dni Przemyśla in njegovih branilcev je nazorno opisal kronist: »/.../ Drugi dan je napravila vsa garnizija izpad iz trdnjave. Bili pa so to bolj živi mrliči kot vojaki. Boj

ni trajal dolgo: kakih 19.000 vojakov so Rusi ujeli in pobili, ostanek vojske je pa pribežal nazaj v trdnjavo. To je bil konec. Drugi dan se je pričelo uničevanje orožja in municije. Bilo je nekaj groznega – zemlja se je tresla kakor na sodni dan. Prvi dan pomladi so bili Rusi že v Przemyślu. Z nami so lepo ravnali: dobili smo takoj dovolj prepečenca in cigaret. Ostali smo še dva dni v mestu in potem odkorakali do Radivnega. Prenočili smo kar v neki tvornici na slami. Natrpali so nas toliko, da smo spali kot ovce. Drugi dan so nas posadili na vlak. Po 23-dnevni vožnji smo prišli v Taškent. Od tod smo odrinili peš v taborišče 'Trocki', oddaljeno okoli 23 vrst od Taškenta. V taborišču se je začel širiti trebušni legar (tifus) in zahteval je ogromne žrtve. /.../ V Taškentu je vladala grozna vročina.« (AL)

Po treh mesecih so se avstrijski vojni ujetniki znašli globoko v Aziji, v daljnem Turkestanu, kjer so bila v okolici Taškenta taborišča za vojne ujetnike.



Razrušena trdnjava Przemyśl (Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana)

O predaji Przemyśla so obširno poročali tudi na Kranjskem. *Slovenski narod* je že 24. marca 1915 na prvih dveh straneh obširno pisal: *Po padcu trdnjave Przemyśl, zadnji boj* /.../. Zadnja vest iz Przemyśla: »Poročajo o predaji trdnjave 21. marca ob 6:55 zjutraj, na poznejše brezžične klice ni več odgovorov, pred predajo so se dvignila letala in se usmerila na avstrijsko stran; neki



Marijina kapelica pred Turš'čevo kajžo, okoli leta 1939

stotnik-aviatik je videl, da so eksplodirali vsi forti trdnjave.« Vzroki in posledice padca. *Kärtner TagesBlatt*: »Ali je bilo potrebno, da je Przemyśl sploh padel? Ni bil po hrabrosti sovražnika premagan ...« Poročevalec je zapisal, da naj bi bilo med posadko okoli tisoč Slovencev.

Po več kot devetih mesecih je 27. julija 1915 domačim na Mlino spet prispela (mogoče zadnja?) vest od očeta Blaža. Bila je ruska dopisnica – poštovaja kartočka, žig: Mockba 28. 6. 15.



Pozdrav iz Rusije (Janez – Ana Marolt)

*U nedelo po sv. Rešnjem telesu. O preluba Moja Žena in prelubi moji otročki*

*Johanca, Francka in Ivanček in prelubi ki ne vem za njegovo ime*

– vas z žalostnim srcem prav srčno polubim in objamem in lepo pozdravim

– pozdravim vas prav lepo iz male azijske ubogi ujetnik

– strašna vročina je tu – tkuj da bomo težko izdržali...

– 19 dni smo se vozili samo po železnici... in ta hudi zrak kamor sem pršu ubogi reveš

– nobenega domačega človeka nimam

– ne pozabite me u molitvi h bogu in lubej Mariji ki me je obvarovala do sedaj in trdno upam tudi vas da bi nas kej skorej rešila

– vas še enkrat lepo vse pozdravim in use domače Kašarjove Kovačeve Peka...<sup>42</sup>

Doma so se razveselili te pošte in najbrž so otrokom večkrat brali atove zadnje besede.

.....  
42 Zaradi moči sporočilnosti navajam avtentično besedilo brez popravkov.



Gotovo so mu hitro odpisali. Bogvedi, ali je prebral to pismo – na Mlino odtistihmal ni prišla več nobena vest o njem. Iz njegovega zadnjega naslova: /.../ Sapernyv Battalion XX. Rotta razberemo, da so ga dodelili v posebno enoto inženircev, ki je gradila barake, kopala latrine in pokopavala mrtve v skupne grobove.

Danes lahko le ugibamo, kaj ga je 'pobralo'. Težke razmere so v taboriščih povzročile izbruhe kužnih bolezni, ki so kosile med oslabeledimi ujetniki. Pri hiši se ni ohranila nobena listina takratnih avstrijskih oblasti ali mednarodnega Rdečega križa, ki bi naznanjala njegovo smrt.

## NAMESTO ZAKLJUČKA

Podatke o padlih vojaki hrani Vojni arhiv na Dunaju. Hranijo jih v dveh ločenih kartotekah: »*Kriegsgefangenenkartei in Totenkartei*.<sup>43</sup> Rusi niso redno pošiljali Rdečemu križu poročil o umrlih vojnih ujetnikih; zato imajo takšna obvestila samo za kakih 15.000 imen. Blaža Jana ni med njimi.«

Po vojni so okrajna sodišča hranila kartoteke vlog, s katerimi so vdove ali drugi sorodniki prosili, da se pogrešane vojake vpiše v matične knjige kot mrtve. Vlogi so predložili navadno zadnja pisma in/ali dopisnice pogrešanih vojakov, ki so jih skupaj z drugimi dokazi poslali na sodnijo. Tako je v letih 1920 in 1921 storila tudi Ivana Jan, hči pogrešanega Blaža Jana.

Spomin na padle Gorenjce (in Blaža Jana) so lani, leta 2014, obudili tudi v Gorenjskem muzeju v Kranju. Njegovo ime so zapisali na panoju razstave: **MIRNO VOJAKI SPITE VEČNO SPANJE +1914–1918**. Vpisan je tudi v *Seznamu žrtev prve svetovne vojne iz Gorenjske po župnijah*.

.....  
43 Nem.: Kriegsgefangenenkartei – kartoteka vojnih ujetnikov, Totenkartei – kartoteka mrtvih. Kartotečni arhivi. Podatki niso digitalizirani, kar otežuje iskanje (Miha Šimac, po e-pošti).

Zadnjega gospodarja Turš'čeve kajže so še dolga leta pomnili starejši Mlinani, rojeni pred prvo vojsko. *Stari Anžel* (Jožef Pazlar), *Kselov Tonej* (Anton Zupan), Pek in Janez Žumer – *Kašarjov Johan*.

Zahvaljujem se vsem, ki ste mi zaupali svoje vedenje in vire o Turš'čih. Brez vaše pomoči in še nečesa drugega – kar se da spoznati skozi notranje oči – se ne bi sama od sebe spisala ta pripoved »o možu, ki mu ni bilo usojeno vrniti se ... Domov«. Posebno zahvalo sem dolžan zgodovinarju Mihi Šimcu in njegovemu kolegu, ki je za Blaža Jana poizvedoval v arhivih na Dunaju.

## VIRI IN LITERATURA

### ARHIVSKI VIRI:

- Ana Marolt, Bled, družinski arhiv.
- Janez – Janko Jan, Bled, družinski arhiv.
- Frenk – Beno Bregant, Bled.
- Polde Kolman, Bled.

### USTNI VIR:

- Anton Zupan – Ksel, Bled.
- Magdalena Čelik, Bled.
- Janez – Janko Jan, Bled.

### E-VIR:

- Srečo Vernig, digitalni arhiv.
- Miha Šimac, po e-pošti.
- Wikipedija, splet.

### LITERATURA:

- Benedik, Božo: Bled, ta naš Bled. Eurodesign, Ljubljana 1993, str. 77.
- Benedik, Božo: Bled nekoč in danes. VGT Bled, Bled 2003, str. 11.
- Bobič, Pavlina: Vojna in vera. Katoliška cerkev na Slovenskem 1914–1918. Celjska Mohorjeva družba, Celje 2014.
- Gornik, Franc: Bled v fevdalni dobi. Zavod za napredek turizma. Bled 1967, str. 15, 22.
- Gornik, Franc: Zgodovina blejske župnije. Mohorjeva družba. Celje 1990, str. 174.
- Ličan, Aleksander: Spomini iz Sibirije. Samozaložba. Ljubljana 2006.
- Lovšin, Evgen: Gorski vodniki v Julijskih Alpah. PZS, Ljubljana 1961, str. 294–295.
- Prešeren, France: Poezije. Prešernova družba, Ljubljana 1965, str. 82.
- Schweigel, Josef: Na cesarjev ukaz: spomini politika in diplomata. Slovenska matica. Ljubljana 2004.
- Švajncer, Janez J.: Vojna in vojaška zgodovina Slovencev. Prva svetovna vojna v avstroogrski armadi. Prešernova družba. Ljubljana 1992, str. 108.